

I.

Πάργα – Η Ιστορία της Πάργας του ΦΟΣΚΟΛΟ και η αντίστοιχη του ΜΟΥ-ΣΤΟΞΥΔΗ – Οι πρόσφυγες της Πάργας του ΜΠΕΡΣΕ – Μια συμβουλή του ΓΚΑΙΤΕ στον ΜΑΝΤΣΟΝΙ. – Μεταφράσεις των παραδοσιακών ελληνικών τραγουδιών του ΦΟΡΙΕΛ και του ΤΟΜΑΖΕΟ. – Η Έξοδος των Παργινών που ζωγράφησε ο ΧΑΠΙΕΖ εμπνέει άλλους ποιητές. – Οι ιστορίες του Σουλίου, της Πάργας και του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. – Ο Αλή Πασάς στη Ρομαντική Λογοτεχνία. – Η μάχη του Σουλίου.

Η πώληση του μικρού και περήφανου λαού της Πάργας, τον οποίο η Αγγλία πέταξε στα δεσμά του πασά των Ιωαννίνων, όπως έστρεψε στην Ελλάδα το πρώτο βλέμμα συμπάθειας των λαών που ξεσηκώθηκαν αδελφοποιημένοι για τις εθνικές διεκδικήσεις, έτσι έδωσε τον τρόπο και την αφορμή για να εκδηλώσουν τον αποτροπιασμό τους ενάντια στις γεμάτες μίσος και απειλές για εκδίκηση αντιδράσεις. Η Πάργα που ζητά προστασία από την Αγγλία και εντούτοις πωλείται στον Πασά ο οποίος δεν είχε καταφέρει να την υποτάξει μετά από πολυετείς πολέμους, αναζωπυρώνει την αφορμή για να εξαπολύσουν κατάρες στη γεμάτη δόλο Αλβιόνα σε όποιον με πόνο καρδιάς και ψυχής και μηδενικές ελπίδες είχε ακολουθήσει τη σκιά του Βελλερεφόντη στις θάλασσες της Αφρικής.

Στο Λονδίνο η φιλελεύθερη αντιπολίτευση το ανάγει σε σκάνδαλο εναντίον του υπουργού Λόρδου Κάσλρηγ¹⁹. Οι *Times*²⁰ δημοσιεύουν για πρώτη φορά το διήγημα της εξόδου των Παργινών, οι οποίοι στην προσπάθειά τους να γλυτώσουν από τον άπιστο ξένο εισβολέα, μεταναστεύουν στα νησιά του Ιονίου, εξιστορώντας τη

19. Robert Stewart, Lord Castlereagh (1769-1822). Ήταν διπλωμάτης και υπουργός εξωτερικών της Αγγλίας.

20. *Times*, βρετανική ειδησεογραφική εφημερίδα με μετριοπαθείς θέσεις. Ιδρύθηκε το 1785 με έδρα το Λονδίνο.

σκηνή εκείνη που τόσο έχει εξάψει τη φαντασία των ρομαντικών: τους εξόριστους να καίνε τα οστά των πατέρων τους προτού η πατρι-κή γη καταπατηθεί από τους μουσουλμάνους.

Εντωμεταξύ, τρεις Παργινοί αντιπρόσωποι καταφθάνουν στο Λονδίνο προκειμένου να μιλήσουν υπέρ του ιερού αγώνα και εξηγγούν

*Η ιστορία της παράδοσης
της Πάργας, του Ούγκο
Φόσκολο²¹ (1819)*

διεξοδικά το ζήτημα σε έναν άλλον εξόρι-στο όπως αυτοί, στον Ζακυνθινό Ούγκο Φόσκολο²¹, ώστε ο τελευταίος να αναλάβει την υπεράσπισή τους. Ο ποιητής ακό-

μη μία φορά είχε δείξει τη θερμή του αγάπη για την πατρίδα, όταν δύο χρόνια πριν, το 1817, είχε γράψει ένα Υπόμνημα για την πολιτική κατάσταση των Ιονίων Νήσων, τα οποία τότε είχαν περάσει στην κυριαρχία της Αγγλίας, ανακεφαλαιώνοντας, σε σύντομα και μεστά κεφάλαια, τους κανόνες που θεωρούσε ως τους πλέον συνετούς και πρακτικούς που θα οδηγούσαν τα νησιά σε μια ακμή σύμφωνη με την εξάρτηση από την Αγγλία. Δεν το αρνήθηκε ούτε αυτή τη φορά και ανέλαβε με μεγάλη ζέση να συντάξει την Ιστορία της Πάργας, με την οποία θα μπορούσε να προδιαθέσει την κοινή γνώμη, προτού να συζητηθεί η υπόθεση μέσα στο ίδιο το Κοινοβούλιο. Από τον κόμη Ιωάννη Καποδίστρια, με τον οποίο διατηρούσε επικοινωνία ήδη από τα χρόνια του Συνεδρίου της Βιέννης γύρω από το ζήτημα των Ιονίων Νήσων, όπως ο ίδιος έγραψε αργότερα στον Λόρδο Χόλλαντ²² (1824), είχε πλέον στην κατοχή του μυστικά ντοκουμέντα και αναφορές σχετικές με την κακή διακυβέρνηση που ασκούσαν οι Άγγλοι στα νησιά που αγαπούσε τόσο πολύ: ο ίδιος είχε φοβηθεί, τότε, ότι θα έπεφταν στα χέρια της Αυστρίας και η άποψή του ήταν να μην τεθούν υπό την εξάρτηση του Υπουργείου, αλλά, για μεγαλύτερη προστασία, υπό εκείνης του Αγγλικού Κοινοβουλίου.

Την έκδοση της Ιστορίας ανέλαβε ο εκδότης Μάρει²³: αυτός είχε

21. Ugo Foscolo (1778-1827). Από τους μεγαλύτερους ιταλούς λογοτέχνες της περιόδου του Νεοκλασικισμού και της πρώτης περιόδου του Ρομαντισμού.

22. Henry Richard Vassall-Fox, 3rd Baron Holland (1773-1840). Άγγλος πολιτικός και λόγιος.

23. John Murray (1778-1843). Άγγλος εκδότης. Ο πατέρας του ίδρυσε το 1768

αναγγεΐλει ως επικείμενη την έκδοση με αρκετές αφίσες, όταν ο Φόσκολο την ανέστειλε αιφνιδίως και εμπόδισε την πώληση των αποσπασμάτων που είχαν ήδη εκτυπωθεί.

Τότε διαδόθηκε από τους εχθρούς του η συκοφαντία ότι ο ίδιος είχε εξαγοραστεί από τον Λόρδο Κάσλρηγ, ενώ η Απολογητική Επιστολή που έγραψε ο ποιητής για την υπεράσπισή του και η οποία δημοσιεύτηκε αργά, μετά τον θάνατό του, συνέβαλε στη διάδοση της συκοφαντίας.

Ωστόσο, μια σύνοψη του βιβλίου, που έγινε από τον ίδιο τον συγγραφέα του, δημοσιεύτηκε ανώνυμα στα περιοδικά *Quarterly* και *Edinburgh Review*²⁴, από τα ολοκληρωμένα έργα που είχαν τυπωθεί, με τη μορφή συλλογής εν είδει βιβλίου, απέμειναν δυο αντίτυπα, εκ των οποίων το ένα πέρασε στην ιδιοκτησία του Τζίνο Καπόνι²⁵, ενώ το άλλο συμπεριλήφθηκε στα έγγραφα του Φόσκολο που περιήλθαν στη Βιβλιοθήκη Λαμπρόνικα²⁶ και χρησίμευσαν στον Πάολο Εμιλιάνι Τζούντιτσι²⁷ για τη μετάφραση που ο ίδιος έκανε της *Ιστορίας της Πάργας* για την έκδοση του οίκου Λε Μονιέ²⁸ των δημοσιευθέντων έργων του ποιητή καθώς και όσων εκδόθηκαν μετά θάνατον. Η *Ιστορία* είχε προπλαστεί από τον Φόσκολο στα γαλλικά, γιατί οι Άγγλοι μεταφραστές θεωρούσαν δύσκολο το ιταλικό του ύφος, και σε αυτήν είχε εισαγάγει ακόμα και αυτολεξεί ντοκουμέντα και διπλωματικά έγγραφα, θυσιάζοντας την ενότητα και την αρμονία της σύνθεσης,

τον ομώνυμο εκδοτικό οίκο. Έχει εκδώσει τα έργα πολλών σημαντικών συγγραφέων όπως του Μπάυρον, του Γκαίτε και άλλων.

24. *Quarterly Review*, περιοδικό λογοτεχνίας και πολιτικής, ιδρύθηκε από τον εκδότη John Murray τον Μάρτιο του 1809 και η έκδοσή του σταμάτησε το 1967. *Edinburgh Review*, ένα από τα πιο σημαντικά βρετανικά περιοδικά της διανόησης του 19^{ου} αιώνα (1802-1929).

25. Gino Capponi (1792-1876). Ιταλός φιλόλογος, ιστορικός και πολιτικός, μια από τις πιο σημαντικές φυσιογνωμίες της ιταλικής Παλιγγενεσίας. Ίδρυσε μαζί με τον Vieusseux το 1821 το περιοδικό *Antologia*.

26. Η Βιβλιοθήκη Labronica βρίσκεται στο Λιβόρνο.

27. Paolo Emiliani Giudici (1812-1872). Ιταλός συγγραφέας, ιστορικός και κριτικός της λογοτεχνίας.

28. Le Monnier, εκδοτικός οίκος στη Φλωρεντία που ιδρύθηκε από τον γάλλο Felice Le Monnier το 1837.

προκειμένου να μην αμφισβητηθεί αργότερα από τους κυβερνητικούς συγγραφείς. Τώρα, ποιος ο λόγος για τον οποίο το έργο «Αφήγηση των γεγονότων που απεικονίζουν την τύχη και την παραχώρηση της Πάργας» δεν δημοσιεύτηκε, παρόλο που είχε κοστίσει στον Φόσκολο χρόνο, εργασία και χρήμα, και επιπλέον χρεώθηκε και στον Μάρει; Ο ποιητής, όπως έγγραψε τριάντα χρόνια αργότερα ο Ρεγκάλντι²⁹, είχε ξεκινήσει το βιβλίο του «προφασιζόμενος τον συνήγορο φορολογίας της βρετανικής κυβέρνησης», όμως, αφού μελέτησε ενδελεχώς τα έγγραφα, πείστηκε ότι δεν έπρεπε να κατηγορηθεί το Αγγλικό Υπουργείο για το ότι πούλησε και πρόδωσε τους Παργινούς: κι έτσι άφησε ανέκδοτο το βιβλίο. Πράγματι, η Πάργα είχε παραχωρηθεί από το 1800 στην Τουρκία, μαζί με τα χωριά της Ηπείρου που ανήκαν στη Βενετία, και η παραχώρηση είχε επικυρωθεί από τα σύμφωνα των Παρισίων και της Βιέννης κατόπιν της επιμονής της Ρωσίας: επομένως δεν υφίστατο το υποτιθέμενο όνειδος κατά του Κάσλρηγ.

Ο Φόσκολο υπάκουσε στα μέλη της φιλελεύθερης αντιπολίτευσης, οι οποίοι δεν επιθυμούσαν να πετύχει το Υπουργείο μια τέτοια εύκολη νίκη. Από την άλλη, αργότερα έγινε γνωστό ότι οι πρόσφυγες είχαν προσδώσει στο επεισόδιο της εξόδου τους από το νησί³⁰ μια δραματική χροιά διανθισμένη από μια ρομαντική υπερβολή, που απείχε από την πραγματικότητα τέλεσης των γεγονότων: η καύση των οικογενειακών οστών δεν υπήρξε αυθόρμητο και ομόφωνα συλλογικό γεγονός, αλλά κάποια μεμονωμένη ενέργεια, και οι κάτοικοι, λόγω της αποχώρησης της Αγγλίας, είχαν κερδίσει από τους Τούρκους μια διόλου ευκαταφρόνητη αποζημίωση σε αντάλλαγμα των αγαθών που είχαν εγκαταλείψει.

Ο Φόσκολο στο γράμμα του προς τον Λόρδο Χόλλαντ προσθέτει έναν ακόμη λόγο για την απόσυρση του έργου: «Από το τελευταίο ημιτελές έγγραφο του τόμου (και άλλων παρόμοιων που θα ακολουθήσουν), θα αντιληφθείτε Λόρδε μου, πως δεν μπορώ πλέον να εκδώσω το βιβλίο χωρίς να θέσω σε κίνδυνο ορισμένα αυστριακά

29. Giuseppe Regaldi (1809 - 1883). Ιταλός ποιητής και λογοτέχνης.

30. Μολονότι η Πάργα δεν είναι νησί, υιοθετούμε την επιλογή του συγγραφέα της μελέτης που την αναφέρει ως «isola» δηλαδή ως νησί.

θέματα» και μεταξύ αυτών ήταν, όπως έχουμε δει, ο Καποδίστριας· επιπλέον, στην Απολογητική Επιστολή κατέρριψε την παράλογη κατηγορία περί συμφωνίας με τον υπουργό Κάσληρηγ, με τον οποίο μία και μόνο φορά είχε ανταλλάξει κάποιες λίγες και επιπόλαιες κουβέντες σε μια γιορτή.

Ο τελευταίος βιογράφος του Φόσκολο, ο Ντε Ουίνκελς³¹, στο κεφάλαιο του έργου του που είναι αφιερωμένο στις σχέσεις του ποιητή με την πατρίδα του την Ελλάδα, συγκέντρωσε ακόμα περισσότερες αποδείξεις της αδήριτης αγάπης του για αυτήν, ενάντια στη συκοφαντία των σύγχρονων, η οποία προσμέτρησε ιδιαιτέρως για κάποια δυσμενή παρουσίαση όπως και για τις φανερές αδυναμίες και τις αποτυχίες του παραστρατημένου προκειμένου να τον υποτιμήσουν ολοκληρωτικά.

Όταν ξέσπασε ο πόλεμος της ανεξαρτησίας, προσπάθησε να φανεί χρήσιμος στους Έλληνες πρεσβευτές που κατέφθναν στο Λονδίνο για να ζητήσουν βοήθεια και προστασία· προσπάθησε να αποκτήσει για τον ίδιο ένα διαβατήριο για τα νησιά του Ιονίου, όμως του το αρνήθηκαν, γιατί, γνωρίζοντας ότι ήταν φίλος του Καποδίστρια, τον φοβόντουσαν ως αντάρτη της Ρωσίας.

Αργότερα, το 1824, θα του δινόταν το διαβατήριο, ως γεννηθείς στο Ιόνιο, όμως του κατέστησαν σαφείς τις υποφίες που είχαν εις βάρος του, πριν ακόμα από την αναχώρησή του, δεδομένου ότι είχε ανακοινώσει ότι ήθελε να πάει στη Ζάκυνθο για να διδάξει. Από την άλλη, η φήμη που τον ήθελε υποστηρικτή της Ρωσίας θα μπορούσε να του φέρει μεγαλύτερη και αμεσότερη προκατάληψη σε μια χώρα που σπαράσσεται από τις διαφωνίες και την αναρχία.

Το 1823 ένα ημιεπίσημο γράμμα από την Κέρκυρα, που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *John Bull*³², τον κατηγορούσε ότι στην Αγγλία βρισκόταν ως επικεφαλής μιας μυστικής επιτροπής που υπε-

31. Federigo Gilbert De Winckels, νομικός διανοούμενος από την Βερόνα ο οποίος έγραψε την βιογραφία του Ούγκο Φόσκολο. Το έργο αποτελείται από 3 τόμους και έχει τον τίτλο *Vita di Ugo Foscolo / per Federigo Gilbert De Winckels ; con prefazione di Francesco Trevisan*, Verona: Libreria H. F. Munster, 1885-1898.

32. *John Bull*, βρετανική κυριακάτικη εφημερίδα. Ιδρύθηκε από τον Theodore Hook το 1820 στο Λονδίνο.

ρασπιζόταν τις μηχανορραφίες της ρωσόφιλης παράταξης που υπήρχε στο Ιόνιο. Κάτι για το οποίο ο ίδιος, υπερασπιζόμενος τον εαυτό του, έγραψε στον προσάτη του Λόρδο Χόλλαντ: «Έχω την τάση να φοβάμαι όσους προσάπτουν το όνομα ρωσικής φατρίας σε όλα αδιακρίτως τα άτομα που πιστεύουν ότι έχουν το δικαίωμα να διαμαρτύρονται για τη σημερινή διοίκηση».

Συγκέντρωσε χρήματα για τους Παργινούς, και όπως ο Δάντης στους Ιταλούς, ήθελε να στείλει στους Έλληνες τον Όμηρο μεταφρασμένο στα ιταλικά, συνοδευμένο από δώδεκα επιστολές νουθεσίας, από τις οποίες έχουν διασωθεί μονάχα ενδείξεις των θεμάτων και οι αφιερώσεις: όμως τότε τον συνάντησε ο θάνατος, ενώ και η πατρίδα εκείνο τον καιρό δεν ήξερε και ούτε αναγνώρισε πραγματικά «την καρδιά που εκείνος διέθετε». Πάνω από την εύκολη και ποταπή συκοφαντία, η φωνή του έφτασε σε εμάς με τη μεταθανάτια ειλικρίνεια: «Αν έκανα ένα λάθος στο στόχο και τα μέσα, ο στόχος μου ήταν εκείνος ενός άνδρα που αγαπά τη χώρα του και τα μέσα μου ήταν πάντα ενός ανθρώπου που εκ φύσεως είναι συνήγορος όλου του κόσμου». Όμως μέχρι την, πολύ καθυστερημένη, δημοσίευση της *Απολογητικής Επιστολής*, δεν έγινε πιστευτός, καθώς οι μεν βιογράφοι του, ο Πέκιο³³, ο Ουγκόνι³⁴ και ο Καρέρ³⁵, τον υπερασπίστηκαν με δειλές υποθέσεις και με τρόπο γλιαρό και αμφισβητήσιμο, ο δε Τομαζέο, με χριστιανική καλοσύνη, του απηύθηνε δηλητηριώδεις κατηγορίες: μόνο η ευγενής και ανώτερη ψυχή του Τζιουζέπε Ματσίνι³⁶ αρνήθηκε με όλη της τη δύναμη να πιστέψει στην κακοήθεια και διαμαρτυρήθηκε κατά αυτής με ένα δυνατό άρθρο στο εισαγωγικό σημείωμα της έκδοσης του Λουγκάνο³⁷ των ανέκδοτων πολιτικών γραπτών του Φόσκολο

33. Giuseppe Pecchio (1785-1835). Ιταλός λόγιος, πολιτικός, νομικός, ιστορικός και δημοσιογράφος.

34. Camillo Ugoni (1784-1855). Ιταλός λόγιος.

35. Luigi Carrer (1801-1850). Ιταλός συγγραφέας, ποιητής, δημοσιογράφος και εκδότης.

36. Giuseppe Mazzini (1805-1872). Ιταλός πολιτικός, από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες του 19^{ου} αιώνα. Το 1831 ίδρυσε το κίνημα Giovine Italia με στόχο την απελευθέρωση από τους αυστριακούς και την ένωση της Ιταλίας.

37. Πρόκειται για τις εκδόσεις Tipografia Ruggia, Lugano (1827-1842). Ιδρυτής ήταν ο Giuseppe Ruggia.

(1844): «Για μένα οι κατηγορίες που στρέφονται κατά των μεγάλων διανοητών θεωρούνται πάντοτε – όταν δεν είναι αδιαμφισβήτητα αποδεδειγμένες – παραμύθια και ακόμα χειρότερα».

«Η ατίμωση της Πάργας», όπως την αποκαλούσαν, δεν άργησε να γνωρίσει αμέσως έναν ιστορικό, αφότου ο Φόσκολο έφυγε από το προσκήνιο.

Το 1820 στο Παρίσι κυκλοφορούσε το έργο Έκθεσις των γεγονότων, τα οποία προηγήθησαν και ακολούθησαν την εκχώρησι της Πάργας³⁹. Έργο γραμμένο στα ελληνικά από έναν Παργινό και μεταφρασμένο στα γαλλικά από έναν από τους συμπατριώτες του – εκδόθηκε από τον Αμαρί Ντιβάλ⁴⁰ του Ινστιτούτου. Συγγραφέας του υπήρξε, πράγματι, ένας άλλος Ελληνοίταλός της Παβίας, ο Κερκυραίος Μουστοξύδης⁴¹. Ο Ανδρέας είχε έρθει από την πατρίδα του στις αρχές του αιώνα για να σπουδάσει Νομική, και εδώ, το 1802, δημοσίευσε το έργο Σημειώσεις για την Κερκυραϊκή Ιστορία από τους ηρωικούς χρόνους ως το τέλος του 12^{ου} αιώνα, χάρη στο οποίο τού απονεμήθηκε από τη Γερουσία της νεοσύστατης δημοκρατίας των επτά νήσων ο τίτλος του ιστοριογράφου καθώς και ένα διόλου ευκαταφρόνητο επίδομα. Η επίσημη δραστηριότητά του εκδηλώθηκε με τα έργα Κερκυραϊκές Εικόνες, που δημοσιεύτηκαν μεταξύ του 1811 και του 1814. Ο Μουστοξύδης υπήρξε ανέκαθεν υποστηρικτής της Ρωσίας, εκτιμώντας ότι μόνο από

38. Ανδρέας Μουστοξύδης (1785-1860). Έλληνας λόγιος, φιλόλογος, ιστορικός και πολιτικός των Ιονίων Νήσων, στενός φίλος του Ι. Καποδίστρια.

39. Πρόκειται για το έργο, *Exposé des faits qui ont précédé et suivi la cession de Parga l'ouvrage écrit originairement, en grec, par un Parganote, et traduit en français par un de ses compatriotes, publié par Amaury Duval*, Paris, Dépot bibliographique, 1820.

40. Amaury-Duval (1760-1838). Γάλλος λόγιος, διπλωμάτης, ιστορικός και αρχαιολόγος.

41. Πρόκειται για το έργο, *Έκθεσις των γεγονότων όσα συνέβησαν πριν και μετά την παραχώρησι της Πάργας/Σύγγραμμα εκδοθέν εν Παρισίοις γαλλιστί κατά το 1820 έτος Νύν δε μεταφρασθέν υπό Ιωάννου Βερβιτσιώτου*, Εν Κερκύρα, Τυπογραφείον Ερμής Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφώς, 1851.

αυτήν θα μπορούσε να θεραπευτεί η πατρίδα του. Αφιέρωσε το νεανικό του έργο στον Αυτοκράτορα Αλέξανδρο και στην αφιέρωση τον προσφώνουσε «αυτοκράτορα φιλόσοφο, που εξασφάλισε την αιώνια ευγνωμοσύνη του λαού του», τον ευχαριστούσε γιατί «είχε ασχοληθεί ακόμα και με τη δόξα της Ιόνιας Δημοκρατίας», αναφωνώντας στο τέλος: «μακάρι να μπορέσει η Ελλάδα μέσα από εσάς να βγάλει έναν νέο Πίνδαρο και έναν άλλο Πλούταρχο που θα σας υμνούν και θα σας δοξάζουν». Ο θαυμασμός του για τη Ρωσία δεν μειώθηκε εξαιτίας των επιτυχημένων εκστρατειών του Ναπολέοντα, και στο Μιλάνο, όπου πλέον κατοικούσε, η πλειοψηφία, που ήταν υπέρ της Γαλλίας, τον χλεύαζε για το λόγο αυτό. Το 1815 παρασημοφορήθηκε από τον Αυτοκράτορα Αλέξανδρο με το μετάλλιο του τάγματος του Αγ. Βλαδίμηρου και στους Ιταλούς άρχισαν να δημιουργούνται υποψίες καθώς δεν συμεριζόταν το μίσος τους εναντίον της Αυστρίας. Αυτός όμως, σκεπτόμενος περισσότερο τα συμφέροντα της πατρίδας του της Ελλάδας παρά εκείνα της χώρας που τον φιλοξενούσε και θεωρώντας τη Ρωσία ως φυσική προστάτιδα λόγω της κοινής θρησκείας, αντιμετώπιζε τους καινούργιους μισητούς κατακτητές μας ως δικούς του συμμάχους στην αγία επιχείρηση αντίδρασης, η οποία ήλπιζε ότι μια μέρα θα ανταπέδιδε την ελευθερία στην Ελλάδα.

Όλα όσα έχουμε αναφέρει για τη φιλορωσική στάση του Μουστοξύδη θα εξηγήσουν σε μεγάλο βαθμό το πώς ο Ρεγκάλντι, κάποιες δεκαετίες αργότερα, το 1855, όταν οι συμπατριώτες του θα πολεμούσαν στην Κριμαία συμμαχώντας με την Αγγλία εναντίον της Ρωσίας, αναλάμβανε την υπεράσπιση των Άγγλων σε ένα γράμμα που έστειλε στην εφημερίδα *La Stampa* της Γένοβας, επιρρίπτοντας στη Ρωσία όλη την ευθύνη για τη συκοφάντηση της Πάργας. Η αλήθεια είναι ότι ο ίδιος δεν παρουσίαζε παρά ό,τι έχουμε ήδη αναφέρει, ότι δηλαδή η Αγγλία είχε υποχρεωθεί να παραχωρήσει την Πάργα στους Τούρκους εξαιτίας προηγούμενων συμφωνιών, όμως η συγκεκριμένη τήρηση των υποχρεώσεων που συνομολογήθηκαν με τα άλλα έθνη ασφαλώς δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν την Αγγλική κυβέρνηση απέναντι στους Παργινούς: αφού είχαν φτάσει στα όριά τους κατά τη διάρκεια της μακράς τους μάχης με τον Αλή Πασά, κατέφυγαν, με πλήρη εμπιστοσύνη, στην αγγλική προστασία, και η μεγα-

λόφυχη Αλβιόνα, ανεμίζοντας τη σημαία του φιλελευθερισμού και της φιλανθρωπίας, αφού κατέλαβε τη συμμαχική νήσο, την πούλησε στον άπιστο που δεν είχε κατορθώσει να την κατακτήσει με πόλεμο παρόλη την υπεροχή του σε όπλα και στρατιώτες.

Ο Ρεγκάλαντι γράφει ότι από τους δυο ιστορικούς που συνέβαλαν στη διάδοση της μεγάλης κατηγορίας εναντίον της Αγγλίας, ελληνικής καταγωγής αμφότεροι και ανήσυχοι λόγω πατριωτικής οργής, ο Φόσκολο ο ένας, ο οποίος, αυστηρός με τον εαυτό του, αφού αναγνώρισε το λάθος του, αναδιπλώθηκε και ακύρωσε το βιβλίο του δίχως να υπολογίζει τις πρόωρες μομφές, ο Μουστοξύδης ο άλλος, θέλησε να προφυλάξει τη Ρωσία γιατί τον συνέδεαν μαζί της οι παρεχόμενες υπηρεσίες και τα ανταλλάγματα που έλαβε.

Η Έκθεση του Μουστοξύδη κυκλοφόρησε λοιπόν το 1820 στο Παρίσι μόνο με το όνομα του εκδότη Αμαρί Ντιβάλ και η αγγλική κοινή γνώμη εξοργίστηκε πολύ. Το περιοδικό *Quarterly Review* με επιδέξιους υπαινιγμούς άφησε να εννοηθεί ότι συγγραφέας ήταν ο αντισυνταγματάρχης Ντε Μποσέ⁴², προσωπικός εχθρός του Λόρδου Μαίτλαντ⁴³, υπό τις διαταγές του οποίου είχε λάβει μέρος, ως αυτόπτης μάρτυρας, στα γεγονότα της παραχώρησης και των διαπραγματεύσεων με τον Αλή Πασά. Την υποψία κίνησε το γεγονός ότι ο Ντε Μποσέ έναν χρόνο πριν (1819) είχε δημοσιεύσει ένα ανορθόδοξο τευχίδιο με τον τίτλο *Η Πάργα και τα Ιόνια νησιά*⁴⁴: προκειμένου να απαλλαχτεί από την υποψία, ο ίδιος απευθύνθηκε στην εντιμότητα του Αμαρί Ντιβάλ με μια επιστολή που τυπώθηκε στη 2^η έκδοση του βιβλίου του για την Πάργα (1821).

Ο Αμαρί Ντιβάλ επιβεβαίωσε σε αντιπαραβολή: «Η Έκθεση που τύπωσα στο Παρίσι, είναι πραγματικά το έργο ενός Παργινού φυγά. Μου εστάλη από ένα άτομο διακεκριμένο τόσο λόγω της κοινωνικής του τάξης και της περιουσίας του όσο και του ευγενούς του

42. Charles Philip De Bosset (1773-1845). Ελβετός αξιωματικός του αγγλικού στρατού, διοικητής της Πάργας.

43. Thomas Maitland (1759-1824). Βρετανός στρατηγός, ο πρώτος αρμοστής των Ιονίων Νήσων.

44. C. P. De Bosset, *Η Πάργα και τα Ιόνια νησιά*, μετ. Αλέξη Η. Ζώτου, Αθήνα, Δωδώνη Εκδοτική ΕΠΕ, 2000.

χαρακτήρα. Αν δεν δίστασα καθόλου να βάλω το όνομά μου, ήταν για να της δώσω περισσότερη αυθεντικότητα και επιπλέον δεν είχα καμία αμφιβολία για την αλήθεια των γεγονότων που περιείχε, τα οποία μου επιβεβαιώθηκαν από άτομα αναγνωρισμένου κύρους».

Όμως το μυστικό δεν παρέμεινε κρυφό για πολύ καιρό εξαιτίας του ίδιου του Μουστοξύδη, ο οποίος υπερηφανεύτηκε σχετικά με τις λογοτεχνικές του ικανότητες και τον πατριωτισμό του σε δυο εκπροσώπους των Ιονίων νησιών, οι οποίοι είχαν συμπεριληφθεί από τη δημοκρατία στη συνοδεία του Λόρδου Μαίτλαντ στο Λονδίνο, προκειμένου να συγχαρούν τον νέο βασιλιά της Αγγλίας, τον Γεώργιο IV.

Οι δυο εκπρόσωποι, θέλοντας να κερδίσουν την ευγνωμοσύνη του Λόρδου Ύπατου Αρμοστή, του αποκάλυψαν τα πάντα και οι συνέπειες για τον Μουστοξύδη, ο οποίος τότε διέμενε στο Μιλάνο (1820), ήταν η απώλεια της αμοιβής και του τίτλου του αποκλειστικού ιστοριογράφου των Ιονίων Νήσων καθώς και η απαγόρευση επιστροφής στην πατρίδα.

Η Ρωσία, δίχως να επιδείξει κάποια αχαριστία ή αγνωμοσύνη, κατόπιν αιτήσεως του Πρέσβη της στο Τορίνο, του κόμη Μοτσενίγκο⁴⁵, τον οποίο ο Τομαζέο χαρακτηρίζει ως «άνθρωπο με σκοτεινή φήμη», του πρόσφερε μια αργομισθία στην εκεί Πρεσβεία, με την άδεια να συνεχίσει το ιστορικό του έργο και ιδιαίτερας τα σχετικά με την Ελλάδα, ενώ λόγω και της φιλίας τους με τους αυστριακούς, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν ο ανθυπασπιστής Μπούμπουα, «αντιμετωπιζόταν με δυσπιστία ακόμα και από τους ίδιους εκείνους που του επιδείκνυαν εύνοια».

Ο Ρεγκάλντι υποστηρίζει επιπλέον ότι ο Μπερσέ άντλησε έμπνευση για το έργο του *Πρόσφυγες της Πάργας* από την *Έκθεση του Μουστοξύδη*, έργο που, όπως γνωρίζουμε, δεν είδε τότε το φως, παρά μόνο τρία χρόνια αργότερα, το 1823. Ένα μέ-

Οι πρόσφυγες της Πάργας
του ΜΠΕΡΣΕ⁴⁶ (1823).

του Μουστοξύδη, έργο που, όπως γνωρίζουμε, δεν είδε τότε το φως, παρά μόνο τρία χρόνια αργότερα, το 1823. Ένα μέ-

45. Alvise Francesco Mocenigo (1799-1884). Ιταλός πολιτικός και επιχειρηματίας.

46. Giovanni Berchet (1783-1851). Ιταλός λογοτέχνης, από τις πιο σημαντικές φυσιογνωμίες του ιταλικού Ρομαντισμού. Ένα από το πιο γνωστά του ποιήματα είναι *I profughi di Parga*, 1819-20 (Οι πρόσφυγες της Πάργας).

ρος των Προσφύγων γράφτηκε στην Ιταλία, πριν από την εξορία του Μπερσέ, με αποτέλεσμα τον Ιανουάριο του 1821 ο Μαντσόνι να γράφει σχετικά την περίφημη επιστολή του στον Φοριέλ, θεωρώντας το έργο ως ολοκληρωμένο. Το απόσπασμα αυτό πιθανώς να διαβάστηκε από τον Μουστοξύδη ή μπορεί έχοντας ο ίδιος περιέργεια και ζέση για κάθε τι το ελληνικό να έμαθε για το ποιητικό εγχείρημα που προετοιμάζε ο Μπερσέ, δεδομένου ότι το διάστημα εκείνο κατοικούσε στο Μιλάνο, ήταν φίλος του Μαντσόνι και αποτελούσε μέλος του λογοτεχνικού του κύκλου, διότι εγώ νομίζω ότι σε αυτό κάνει υπαινιγμό όταν γράφει στην Έκθεση: «Αυτός ο βράχος μέχρι τώρα σχεδόν άγνωστος στον κόσμο, έγινε διάσημος για πάντα. Οι Μούσες σπεύδουν να τιμήσουν του μεγαλόψυχους κατοίκους του». Όμως το ποίημα, που δημοσιεύτηκε μόνο το 1823, είναι πολύ πιθανόν ότι δεν παρέμεινε μέχρι τότε στην ίδια μορφή και στην ίδια κατάσταση που το είχε διαβάσει ο Μαντσόνι τον Ιανουάριο του 1821, δεδομένου ότι ο Πασανίτσι⁴⁷, ο βιογράφος του Μπερσέ, εντόπισε σε αυτό μια ελαφρά υπόνοια για αυτοκτονία του Λόρδου Κάσλρηγ, ο οποίος ευθυνόταν για τη ντροπή του 1822, καθώς και μια άλλη για προτεινόμενη κατάργηση του δουλεμπορίου, που παραπέμπει στην ενέργεια του Λόρδου Ουέλινγκτον⁴⁸ στη σύνοδο της Βερόνας (Οκτώβριος 1822).

Επομένως, το ποίημα του Μπερσέ κουβαλάει τα ίχνη μιας προσεκτικής ανάγνωσης της Έκθεσης εκ μέρους του ποιητή, γεγονός που συνιστά άμεση, λεπτομερή και διόλου ευκαταφρόνητη μαρτυρία του γεγονότος, καθώς και ότι του πρότεινε νέους χρωματισμούς και συγκινητικές λεπτομέρειες· πράγματι κατά την αφήγηση, μετά την περιγραφή της περίφημης καύσης των προγονικών οστών, γίνεται λόγος για τις μάνες που ήθελαν να λούσουν για μια τελευταία φορά τα παιδιά τους στα καθαρτήρια νερά της πατρίδας, καθώς και για το πλήθος που ενόφει της επιβίβασης, έπαιρνε κλαίγοντας μια χούφτα ιερού χώματος προκειμένου να το έχει μαζί του, θλιβερή ανάμνηση και παρηγοριά στην εξορία: όλες αυτές οι σκηνές επανεμφανίζονται απaráλλαχτες και στους στίχους του ποιητή:

47. Mario Passanisi, *Giovanni Berchet*, Torino, Fratelli Bocca, 1888.

48. Sir Arthur Wellesley, I duca di Wellington (1769-1852). Βρετανός στρατιωτικός και πολιτικός ιρλανδικής καταγωγής.

Εκεί θρηνούσε μια μάνα και ακουγόταν
Να καταριέται το γόνιμό της κρεβάτι.
Ενώ γέμιζε με φιλιά τα παιδιά.

Εδώ μια άλλη τραβούσε από το στήθος
Το βρέφος που θήλαζε, και σταματώντας το περπάτημα
Με στοργική παράκρουση

Κατηφόριζε προς το κοντινό ρυάκι.
Εκεί έπλενε για τελευταία φορά
Στα πάτρια νερά το μωρό.

Και άλλος ένα κλαδί, έναν θάμνο, άλλος περνώντας
Από τις πατρικές εξοχές έπαιρνε
Μια χούφτα γης μες στο χέρι του.

Το ότι η αναφορά στην πρόταση περί κατάργησης του δουλεμπορίου μάς παραπέμπει αναμφίβολα στη σύνοδο της Βερόνας (1822), δεν μου φαίνεται τόσο ασφαλές όσο θεώρησε ο Πασανιζι, γιατί μια τέτοια πρόταση θα μπορούσε να αποτελεί, στην Αγγλία, μέρος του προγράμματος των φιλελεύθερων, γεγονός στο οποίο πραγματικά παραπέμπει μέσα από την Έκθεση που είχε εκδώσει ήδη από το 1820 ο Μουστοξύδης: «Αναγγείλτε με λαμπρότητα στον κόσμο αυτή την συνεχή μέριμνα για τους μαύρους, ... αυτές οι βιβλικές αποστολές που πρέπει να φέρουν το φως της πίστης σε μακρινούς λαούς. Η Πάργα είναι εκεί!».

Σε μια τέτοια παραπομπή οδηγείται, κατά τη γνώμη μου, αναμφίβολα και ο Μπερσέ κατά την τελική του αποστροφή προς την Αγγλία:

Ενώ υπερηφανεύεται ότι ο Νέγρος απελευθερώνεται,
Στην Ευρώπη αυτή προσβάλλει τα αδέρφια·
Και ποιον να καταπιέσει, ποιον λαό να διαλύσει
Κρίνει με απάνθρωπη γνώση.

Γεγονός είναι ότι οι Πρόσφυγες κυκλοφόρησαν δημόσια «και η σύγκριση που έκανε η νεολαία της Ελλάδας και της Ιταλίας ανάμεσα

στη δυνατή κραυγή των Προσφύγων της Πάργας (δικαίως ή αδικώς) του Μπερσέ και στην υπόσχεση που δεν τηρήθηκε εκ μέρους του Φόσκολο, δεν αποτελούσε τιμή για τον γενναιόδωρο ποιητή της Ζακύνθου» (Ρεγκάλντι): οι πιο μεγαλόθυμοι και λιγότερο κακόβουλοι είχαν τότε στο μυαλό τους τον φόβο της απέλασης, καθώς είχαν εγκριθεί οι επονομαζόμενοι νόμοι Άλιεν Μπιλ⁴⁹, ή ακόμα χειρότερα, την ελπίδα που έτρεφε ο ίδιος για μια σημαντική θέση στα νησιά του Ιονίου που θα είχε εξαγοραστεί με την αισχρή σιωπή.

Ίσως δεν θυμούνται όλοι την πλοκή του μικρού ποιήματος με την ποικίλη μετρική του Μπερσέ, που μια όχι τόσο μακρινή μέρα υπήρξε τόσο διάσημο και το οποίο σήμερα κάποιος διαμαρτύρεται ότι άδικα έχει ξεχαστεί.

Ένας Παργινός που κάθεται στην όχθη της θάλασσας αντίκρυ, στην Κέρκυρα, λιώνει από τη δυστυχία της σκλαβωμένης του πατρίδας και, απεγνωσμένος, αποπειράται να πεθάνει πέφτοντας στα κύματα. Σώζεται από τον Άγγλο Άριγκο: ενόσω ο δυστυχής, που είχε χάσει τις αισθήσεις του, ξεκουράζεται, η γυναίκα του, που έσπυσε, αφηγείται στον συμπονετικό Άγγλο τις δυστυχίες της πατρίδας, οι οποίες αποτέλεσαν την αφορμή της απελπισμένης απόφασης του συντρόφου της. Στο μεταξύ ο Έλληνας ανακτά τις αισθήσεις του και αμέσως με βλέμμα σπινθηροβόλο δείχνει την αποστροφή του προς τον Βρετανό. Ο τελευταίος, με ευγενικά λόγια δικαιολογείται, θεωρώντας ότι κάποιοι λίγοι Άγγλοι ευθύνονται για την προδοσία της Πάργας και όχι σύσσωμο το έθνος, το οποίο, αντίθετα, αναθεματίζει τους εμπόρους και συμπονά τους προδομένους. Ο Παργινός, όμως, δεν κάμπτεται απ' αυτό· με σθεναρό και ειλικρινή λόγο ξεσπά σε δριμείς κατηγορίες εναντίον της δόλιας και υποκριτικής Αλβιόνας: αρνείται τα δώρα του Άγγλου και λέει ότι θέλει να παραμείνει φτωχός, ζώντας μια άθλια ζωή στην πατρίδα του, περιμένοντας τη βέβαιη εκείνη στιγμή που εκδικητική θα ξεσπάσει.

Ο Άγγλος ταξιδεύει με υπερηφάνεια στην Ευρώπη, όμως μαζί του

49. Νόμοι *Alien Bill*, πρόκειται για νόμους της αμερικανικής κυβέρνησης υπό τον John Adams το 1798.

κουβαλά το *Spleen*⁵⁰: μέσα, τον καίει το στίγμα της άτιμης πατρίδας:

Όμως για όλα ...

Ακούει τον θρήνο του ατελείωτου πλήθους

Άλλων λαών προδομένων από την Αγγλία.

Άλλων λαών που η Αγγλία πούλησε.

Ο Μαντσόνι, αφού διάβασε το ποίημα, έγραφε σχετικά στον Φοριέλ γεμάτος ενθουσιασμό (19 Ιανουαρίου 1821, από το Μιλάνο): «Ο Μπερσέ ολοκλήρωσε το λυρικό του ποίημα για την Πάργα. Αμφιβάλλω ότι μπορούμε να το δούμε σε έντυπη μορφή, επειδή οι κανονισμοί της λογοκρισίας αντιτίθενται στην έκδοση του οτιδήποτε που θα μπορούσε να δυσαρεστήσει μια κυβέρνηση από αυτές που ονομάζονται φίλες... Αν αυτό το ποίημα θα πρέπει να παραμείνει θαμμένο, είναι μεγάλο κρίμα, ο συγγραφέας έχει καταφέρει να βάλει μέσα στους στίχους του εκείνη την τελειότητα και την ολοκλήρωση που έχετε βρει μέσα στην πρόζα του [Η επιστολή του Χρυσόστομου]. Εδώ και πολύ καιρό την ιταλική ποίηση δεν την απασχόλησε και τόσο το να εκφράσει τι σκεφτόμαστε και τι αισθανόμαστε στην πραγματική ζωή. Φαίνεται να επανέρχεται κάπως σ' αυτόν τον αρχικό της προορισμό, αλλά δεν θα τα καταφέρει συχνά να εκφράζει με τόση πληρότητα την ευτυχία όσο αυτό το ποίημα. Η σύνθεσή του είναι επιτυχής και πρωτότυπη, και δεν μοιάζει ουδόλως με δοκίμιο ή με άρθρο εφημερίδας, κάτι που θα μπορούσε εύκολα να συμβεί σε παρόμοιο εγχείρημα».

Είχε αξία, λοιπόν, το εγκώμιο του Μαντσόνι, δεδομένου ότι ο Φοριέλ, όταν ο Μπερσέ πέρασε από το Παρίσι την περίοδο της εξορίας του, παρέλαβε από τα χέρια του το χειρόγραφο του ποιήματος και το εξέδωσε με το κείμενο της γαλλικής μετάφρασης στο περιθώριο, εκείνη τη χρονιά του 1823: στη συνέχεια ο ίδιος συγγραφέας θα επιμελούνταν την επόμενη χρονιά μια ανατύπωση του έργου στο Λονδίνο.

50. *Spleen*: Αγγλική λέξη, ελληνικής καταγωγής (σπλήν = σπλήνα), υιοθετημένη από τους γάλλους ποιητές και ιδιαίτερα τον Μπωντλαίρ. Σημαίνει αναίτια μελαγχολία και ανία, αγδία για την ζωή. Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Πατάκη, Αθήνα, 2008, σ. 2064.